

SOCIALINĖS PAGALBOS POREIKIS ŠEIMOJE GLOBOJAMAM VAIKUI IR JO GLOBĖJUI: GLOBĖJŲ POŽIŪRIO ANALIZĖ

Valdas Rimkus

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Straipsnyje nagrinėjamos šeimoje globojamų vaikų ir jų globėjų socialinės pagalbos poreikio aktualijos. Dabartiniame vaiko globos deinstitutionalizacijos kontekste, siekiant didinti šeimoje globojamų vaikų skaičių, svarbu suvokti, kaip globėjai vertina globos procesą, savo ir vaiko poreikius bei bendradarbiavimą su specialistais. Socialinės pagalbos poreikis straipsnyje analizuojamas remiantis trimis tėviškosios atsakomybės komponentais: biologiniu, teisiniu ir emociniu. Atlikto tyrimo rezultatai gali būti naudingi socialiniams darbuotojams ir globėjų rengimo kursų organizatoriams, siekiant nustatyti ir patenkinti globėjų bei jų globotinių poreikius.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: vaiko globa, tėvų teisių ir atsakomybės modelis, socialinis darbas, globėjų rengimas.

Abstract

The article focuses on the issues in meeting the needs of foster parents and fostered children. Current process of deinstitutionalisation of foster care which seeks to increase the number of foster families requires a deeper understanding of their attitudes towards the process of care, needs of foster children and parents and cooperation with professionals. The need for social work support is analysed utilising three components of educational rights and obligations model of foster parents: biological, legal and emotional. The results of the research provide social workers and organizers of trainings for foster parents with implications for identification and meeting the needs of fostered children and foster parents.

KEY WORDS: foster care, model of parental rights and obligations, social work, foster parent training.

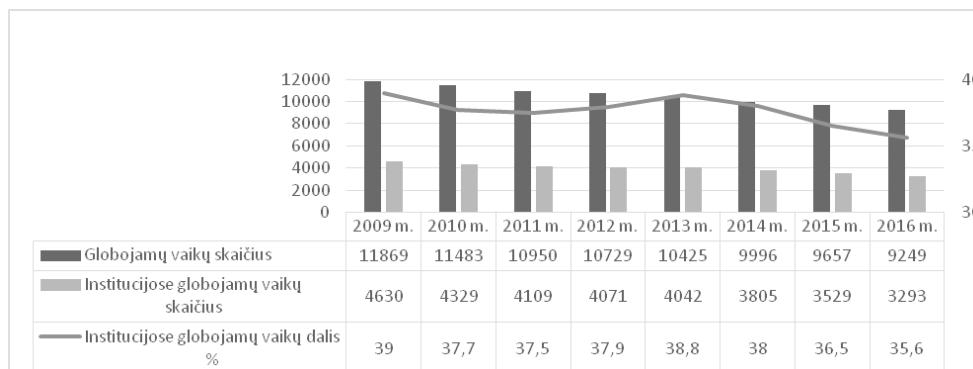
DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/tbb.v73i1.1268>

Įvadas

Pastaruoju metu aktyviai diskutuojama dėl planuojamo vaikų globos namų skaičiaus mažinimo ar net visiško jų atsisakymo. Be abejonės, ši idėja savo esme ir siekiais yra sveikintina, tačiau kaip ir kiekvieno tokio masto proceso atveju tam, kad vyktų sėkmingai ir sklandžiai, reikia plačios diskusijos ir nuodugnaus pasirengimo. Straipsnio autoriaus patirtis vaiko teisių apsaugos ir globėjų rengimo srityje leidžia teigti, kad žmonių motyvacija imti globoti vaikus, ypač tuos, su kuriais nesieja kraujo ryšiai, į savo šeimas yra gana silpna. Socialinės paramos informacinės sistemos (SPIS)¹, 2016 m. sausio mėnesio duomenimis, Lietuvoje iš viso buvo globojami 9249 vaikai, iš kurių 3293 (35,6 %) augo globos institucijose. Vai-

¹ Prieiga internete: <http://vitrosinos.spis.lt:8080/vtas.html>.

kų, globojamų institucijose, dalis iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti nelabai didelė, tačiau pastaruosius 7 metus ji kinta nedaug (žr. 1 paveikslą). Ne vienu atveju be tėvų globos likę vaikai, net ir turintys giminaičių, atsiduria globos namuose, nes neatsiranda pasiryžtančių juos globoti.

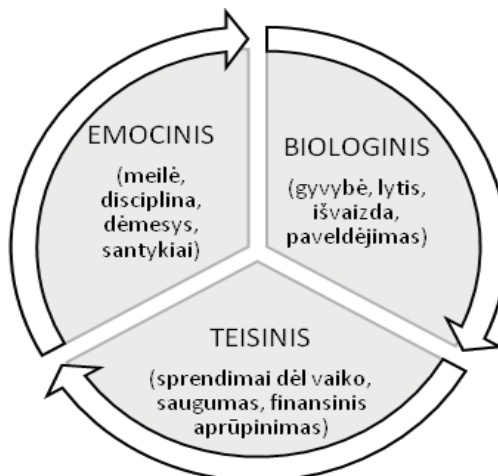
1 pav. Visų globojamų vaikų ir institucijose globojamų vaikų skaičiaus santykis
Fig. 1. The proportion between total number of fostered children and children fostered in institutions

Šios situacijos priežasčių reikėtų ieškoti globėjų rengimo ir valstybės paramos globėjams procesuose. Straipsnio apimtis neleidžia aprėpti abiejų aspektų, todėl šiame straipsnyje išsamiau bus nagrinėjamas tik vienas iš jų – valstybės dėmesys ir socialinė pagalba apsisprendusiesiems globoti vaiką. Ypač tai aktualu kalbant apie ne giminaičių vaikų globą. SPIS duomenimis, iš 5502 vaikų, kurie 2016 m. sausį globoti šeimose, 3804 (69,1 %) globojo giminaičiai (seneliai, broliai, sesės, dėdės, tetos) ir tik 1698 (30,9 %) – giminystės ryšiais nesusiję asmenys. Taigi tikslinga išsamiau tyrinėti socialinių paslaugų ir kitokios paramos globėjams galimybes, kad globoti apsispręstų daugiau žmonių. Patys globėjai ne vieno pokalbio metu skundėsi dėl menko valstybės dėmesio ir pagalbos globėjams. Be globos išmokos, kuri šiuo metu yra 152 Eur ir iš esmės nekinta nuo 1999 m., jokia kita pagalba globėjams nenumatyta, išskyrus tą, kurią išgali teikti savivaldybės. Į šiuos dalykus atkreipiamas dėmesys ir 2014 m. sausio 31 d. Valstybinio audito ataskaitoje. Joje teigiama, kad esamas vaiko globos organizavimo finansavimas neskatina vaiko globoti šeimoje, tik 10 savivaldybių papildomai remia vaikus globojančius asmenis, atestuotų socialinių darbuotojų paslaugos atitolusios nuo globėjų šeimų, trūksta profesionalių socialinių paslaugų vaiką globojančiai šeimai ir pačiam globotiniui. Jau rengiant šį straipsnį paaiškėjo, kad LR Seimas ėmėsi keisti šią situaciją ir nuo 2016 m. sausio 1 d. bus mokamas vieno bazinės socialinės išmokos dydžio (38 Eur), o nuo 2017 m. sausio 1 d. – 4 bazinių socialinių išmokų dydžio globos

(rūpybos) išmokos tikslinis priedas. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, išsikeltas šio straipsnio tikslas: ištirti globėjų požiūrį į socialinės pagalbos poreikio globėjui ir šeimoje globojamam vaikui aspektus.

1. Teorinis pagrindimas

Vaiko globos procesas toli gražu nėra identiškas įvaikinimo ar biologinio vaiko auginimo procesams. Šių procesų skirtumai straipsnyje bus analizuojami remiantis V. Fahlberg (1988, žr. Staskevičienė, Bankauskienė, 2003) tėvų atsakomybės komponentų modeliu (2 pav.), kuris bus pasitelktas išryškinant ir pagrindžiant socialinės pagalbos vaikui ir jo globėjui poreikio ypatumus.

2 pav. Tėvų atsakomybės komponentai
(Fahlberg, 1988, cit. Staskevičienė, Bankauskienė, 2003, p. 77)

*Fig. 2. Components of parental rights and obligations
(Fahlberg, 1988, in Staskevičienė, Bankauskienė, 2003, p. 77)*

V. Fahlberg modelyje biologinį tėvų atsakomybės komponentą sudaro iš biologinių tėvų paveldėti, įgimti dalykai, tai, ko niekas iš vaiko nebegali atimti: lytis, išvaizda, polinkis į tam tikras ligas, gabumai, charakterio bruožai. Teisinis komponentas – tai sprendimai dėl vaiko: mokyklos, popamokinės veiklos parinkimas, draudimas, finansinis aprūpinimas, saugumo užtikrinimas, vaiko teisių apsauga. Galiausiai emocinis tėviškosios atsakomybės komponentas, kuris apima meilės, dėmesio rodymą, auklėjimą, šiltų santykių puoselėjimą šeimoje, palaikymo ir kontrolės dermę. Biologinėje šeimoje tėvai prisiima ir įgyvendina visus tėvų teisių ir atsakomybės komponentus, tačiau tais atvejais, kai biologiniai tėvai negali arba nenori patys auginti savo vaikų, tėviškosios atsakomybės komponentai pasidalija

tarp kelių į vaiko gyvenimą įsiliesiančių asmenų (biologinių tėvų, globėjų, socialinių darbuotojų). Šis atsakomybių pasiskirstymas gali apsunkinti patį globos procesą, ypač tiems globėjams, kurie neatsižvelgia į atsakomybės pasidalijimo aspektus, kita vertus, jis padeda išryškinti globojant kylančių sunkumų priežastis ir atrasti galimus jų sprendimo variantus. Vienas iš biologinio vaiko auginimo ir globojimo skirtumų – dažnu atveju į globėjų šeimą vaikas patenka pažeistas, patyręs nepriežiūrą, apleistumą ar net smurtą (2015 m. SPIS duomenimis, tėvų nepriežiūra, smurtas prieš vaikus ar tėvų valdžios apribojimas buvo globos nustatymo priežastis 70,5 % atvejų, tuo tarpu tėvų mirtis – tik 7 % atvejų). Todėl klysta tie globėjai, kurie mano, kad jų patirtis auginant biologinius vaikus bus visiškai pakankama globojant. Globa – tai ne tik balto lapo, kuriuo gimęs tampa biologinis vaikas, užpildymas, globa – klaidingų, žeidžiančių įrašų tame lape panaikinimas arba bent išblukinimas bei naujų įrašymas.

Kaip minėta, biologinę atsakomybės komponentą sudaro tai, ką nulemia vaiko prigimtis ir ko iš vaiko nebegalima atimti. Svarbiausias globėjų uždavinys įgyvendinant šią atsakomybės dalį – pažinti, priimti ir gerbti biologinę vaiko prigimtį. Globotinis ateina su savo vardu ir pavarde, biologinės šeimos ryšiais ir emociniais prisirišimais, genetinėmis predispozicijomis, besiformuojančiais, kartais ir jau susiformavusiais būdo bruožais, šeimos tradicijomis, išvaizdos ypatumais, įgimtais gebėjimais ir polinkiais, galbūt net religinėmis nuostatomis. Visi šie dalykai yra svarbi vaiko asmenybės dalis, tai negali būti ignoruojama ar bandoma ištrinti. Vaikas gali sėkmingai susigyventi su priklausomybe dviem šeimoms (Schofield, Beek, 2009; Grotevant *et al.*, 2007), tik derėtų gerbti ir pripažinti vaiko vartojamus žodžius biologinės ir globėjų šeimos nariams ar kitiems globos proceso aspektams įvardyti. Juo labiau kad vaiko teisę į vardą, asmeninius daiktus ir asmeninę erdvę, kontaktus su biologine šeima, pagarbų elgesį su juo, kaip su asmenybe, kultūrinių ir religinių papročių praktikavimą gina tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai. Globėjams tenka užduotis pažinti ir gerbti šiuos prigimtinius, iš biologinės šeimos atsineštus komponentus, kartu padėti vaikui įsilieti į naują šeimos ryšių struktūrą. Globėjų siekis „nusavinti“ vaiką, ribojant kontaktus su biologine šeima, verčiant vaiką globėjus vadinti „tėčiu“ ir „mama“, žeminant ir / ar konkuruojant su biologine šeima, slepiant globos faktą, gali būti vertinamas kaip vaiko teisių pažeidimas ir netinkamas biologinio atsakomybės komponento įgyvendinimas.

Kad sėkmingai įveiktų šiuos sunkumus, globėjams reikia turėti visapusišką informaciją apie globojamo vaiko sveikatą, elgesį ir įpročius, gebėti identifikuoti smurtą, nepriežiūrą patyrusių bei apleistų vaikų stiprybes ir poreikius, padėti globotiniui formuoti savo asmenybę ir identitetą, nemažai pastangų įdėti koreguojant ir grąžinant sveikatą, užlopanč žinių spragas, nustatant drausmės ir elgesio ribas. Šie globėjams tenkantys uždaviniai lemia ir potencialias pagalbos globėjams sritis.

Apibendrinant galima teigti, kad įgyvendinant biologinį atsakomybės komponentą, svarbu atkreipti dėmesį į šiuos aspektus (žr. 3 pav.).

3 pav. Biologinio tėvų atsakomybės komponento sandai

Fig. 3. Elements of biological component of parental responsibilities

Kitas tėviškosios atsakomybės komponentas – teisinis. Jis apima sprendimus, kuriuos priimame dėl vaiko mokymosi, laisvalaikio, kultūrinių ir dvasinių poreikių tenkinimo, jo teisių apsaugos. Tai ir mokyklos parinkimas, laisvalaikio užsiėmimų pobūdis, laikas, leidžiamas prie kompiuterio ar televizoriaus, įpareigojimai namuose, drausmės palaikymo būdai, laikinai vaiką prižiūrinčių asmenų parinkimas ir pan. Įgyvendinant šį komponentą, globėjams kyla kitų iššūkių. Biologinę vaiko prigimtį reikia tiesiog išmokyti priimti ir gerbti, o priimant sprendimus svarbiausias globėjų uždavinys – gebėti bendradarbiauti su socialiniais darbuotojais ir tapti visaverčiu globos komandos nariu. Remiantis LR Civilinio kodeksu, globa yra valstybės prižiūrimas ir kontroliuojamas procesas. Kodekso 3.267 straipsnis konstatuoja, kad vaiko globą prižiūri rajono Vaiko teisių apsaugos institucija (VTAS), kuri ne rečiau kaip kartą per metus aplanko globojamą vaiką, įvertina globos kokybę ir surašo globojamo vaiko aplankymo aktą. 3.271 straipsnio nuostatos implikuoja VTAS prievolę koreguoti globėjo veiksmus, patarti jam, kartu ir tai, kad globėjas nėra visiškai savarankiškas vykdydamas savo pareigas, turi bendradarbiauti su globą prižiūrinčiomis institucijomis (LR CK komentaras, 2002, p. 501, 509).

Tokia situacija mažiau priimtina globėjams, linkusiems „savintis“ vaikus, nesuprantantiems pagrindinių globos principų ir uždavinių. Vykdam teisinį tėvų atsakomybės komponentą kyla problemų ir bendrame Lietuvos kontekste, ne tik globos procese. To priežastis – glaudžios šio atsakomybės komponento sąsajos su vaiko teisių apsaugos principais. Vienas svarbiausių vaiko teisių apsaugos principų – vaiko, kaip asmenybės, suvokimas nuo pat gimimo, tuo tarpu Lietuvoje dar yra nemažai šeimų, kurių tėvai vaikus laiko labiau savo nuosavybe, negu savarankiška asmenybe, ir nelinkę paisyti vaiko interesų priimdami sprendimus. Kita vertus, globėjų sprendimus dažnai lemia ir kitos priežastys: finansinių išteklių stoka, perdėtas noras padėti globotiniui, virstantis lepinimu, pagalbos iš artimųjų ir giminaičių trūkumas, organizuoto laisvalaikio infrastruktūros netobulumas.

Taigi teisinio atsakomybės komponento įgyvendinimo sėkmė glaudžiai susijusi su globos proceso ir vaiko teisių principų suvokimu, gebėjimu bendradarbiauti su globą prižiūrinčiais specialistais, organizuoto laisvalaikio prieinamumu, finansinėmis globėjų galimybėmis ir artimųjų pagalba. Apibendrinant galima skirti sritis, kurios svarbios įgyvendinant teisinį atsakomybės komponentą (4 pav.).

4 pav. Teisinio tėvų atsakomybės komponento sandai
Fig. 4. Elements of legal component of parental responsibilities

Trečias tėvų atsakomybės komponentas – emocinis. Jis apima meilę, dėmesį, šiltus santykius, palaikymą ir kontrolę, auklėjimą, pozityvią socializaciją. Globos atveju tai yra vienintelis komponentas, kur globėjai gali laisviau priimti sprendimus, bet kartu jiems tenka ir didžiausia atsakomybė. Globėjai vaiko atsineštą biologinį pradą turi užpildyti emociju, dvasinu turiniu, formuoti globotinio asmenybę ir ruošti jį savarankiškam gyvenimui. G. Schofield ir M. Beek (2009, p. 259) skiria penkis aspektus, būtinus emociškai saugiai atmosferai globėjų šeimoje kurti: prieinamumą, jautrumą, priėmimą, bendradarbiavimą ir priklausymą šeimai.

Prieinamumas svarbus siekiant didinti globotinių pasitikėjimą aplinkiniais. Dažnas globojamas vaikas nėra susiformavęs suaugusiojo, kaip autoriteto, vaizdinio, nepasitiki aplinkiniais, juos įtariai vertina. Todėl svarbu pademonstruoti, kad iškilus sunkumams, globotinis bet kada galės kreiptis į globėjus ir jie atsilieps, atkreips dėmesį, suteiks pagalbą, t. y. bus prieinami. Taip pamažu bus grąžintas pasitikėjimas aplinkiniais ir saugumo jausmas.

Jautrumas padeda globotiniams išmokyti pažinti ir kontroliuoti savo jausmus bei emocijas. Pažeisti, patyrę tėvų nepriežiūrą ir atstūmimą, aplinkinių stigmatizuojami vaikai dažnai išgyvena neigiamas emocijas, pyktį, nusivylimą. Padėti vaikui suvokti savo praeitį, užmegzti glaudžius ryšius, susitvarkyti su dviejų šeimų ir dvigubo savojo identiteto problema – tam reikia didelio jautrumo. Tik globėjų empatija ir rūpestis gali padėti vaikams suvokti savo emocijas, nesijausti kaltiems dėl savo jausmų, tyrinėti juos, galiausiai juos valdyti.

Trečias aspektas – *priėmimas* svarbus, siekiant didinti globotinių pasitikėjimą savimi, pakelti savivertę. Jis glaudžiai siejasi su vaiko biologinės prigimties priėmimu, tikėjimu vaiko galimybėmis keistis. Globotinis turi jausti, kad jis yra ir bus mylimas, nepaisant pasitaikančių blogų poelgių ar konfliktinių situacijų. Kita

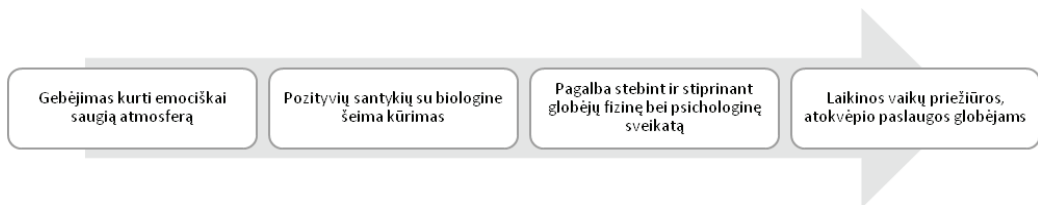
vertus, globojami vaikai dažnai ateina iš pedagogiškai apleistos aplinkos, nesusiformavę drausmės, socialinės tvarkos įgūdžių, todėl būtina kontrolė, tvarkos, ribų pojūčio, drausmingumo ugdymas. Kasdienė rutina, įprasta tvarka kuria saugumo ir priklausymo aplinkai pojūtį.

Bendradarbiavimas suteikia galimybę globotiniams reikšmingai prisidėti prie globėjų šeimos gyvenimo. Galimybė pamatyti savo pastangų rezultatą, savo veiksmais nulemti pokytį yra svarbi kiekvieno žmogaus socializacijos dalis. Todėl globotinio lygiavertis įtraukimas į namų ūkio darbus, įpareigojimų skyrimas, galimybė savarankiškai tvarkytis su dienpinigiais, pagarba savarankiškiems globotinio sprendimams yra svarbūs veiksniai emociškai palankios atmosferos kūrimo procese.

Priklausymas šeimai – taip pat svarbus aspektas, kuris gali būti vertinamas, kaip pirmųjų keturių aspektų rezultatas, apimantis vaiko įtraukimą į šeimos gyvenimą, aiškų šeimos ribų apibrėžimą, globotinio įtraukimą į visas šeimos šventes ir tradicijas, neišskyrimą iš kitų vaikų. Atlikdamas šeimos ritualus vaikas išsiugdo priklausomybės konkrečiai šeimai jausmą, perima jos normas, vertybes ir siekius. Globos procesą, nepaisant globėjų meilės ir šilumos, dažnai temdo neapibrėžtumas, neaiškios ateities šešėlis. Teisiškai globa gali būti bet kada nutraukta ir vaikai grąžinti į globos instituciją ar biologinę šeimą. Vaikai puikiai tai jaučia, todėl šis neapibrėžtumas gali trukdyti susiformuoti priklausymo globėjų šeimai pojūtį. Be viso to, dar tenka susidurti su netinkamu biologinių tėvų kišimusi, vaiko viliojimu, nerealistiškų pažadų dalijimu. Nepaisant šių sunkumų, svarbu žinoti, kad globojami vaikai yra pajėgūs suvokti savo, kaip turinčių dvi šeimas, situaciją ir sėkmingai joje prisitaikyti, jei tik sulauks globėjų dėmesio, supratimo ir pagarbos jų jausmams (Schofield, Beek, 2009, p. 264).

Tačiau palankios emocinės atmosferos kūrimas turi ir kitą medalio pusę – pačių globėjų psichologinės sveikatos, energijos išteklių ribas. Nieko nuostabaus, kad žmonėms, kurie deda daug pastangų, siekdami padėti kitiems, ir patiems prireikia pagalbos. Globėjai šiuo atveju ne išimtis. Todėl būtina atkreipti dėmesį ir numatyti pagalbos globėjams mechanizmus, stebint jų fizinę ir psichologinę sveikatą, teikiant emocinį palaikymą, specialistų pagalbą, laikinos vaikų priežiūros paslaugas namuose, atokvėpio laikotarpius. Tik tada, kai pagalba bus numatyta ne tik globotiniams, bet ir globėjams, galėsime kalbėti apie visavertį globėjų įsitraukimą į globos komandą ir kokybišką globos procesą.

Taigi svarbiausi emocinio tėvų atsakomybės komponento aspektai yra saugios emocinės atmosferos kūrimas, pozityvių santykių su biologine šeima palaikymas, pačių globėjų sveikatos būklė, materialinė ir emocinė pagalba globėjams (5 pav.).

5 pav. Emocinio tėvų atsakomybės komponento sandai
 Fig. 5. Elements of emotional component of parental responsibilities

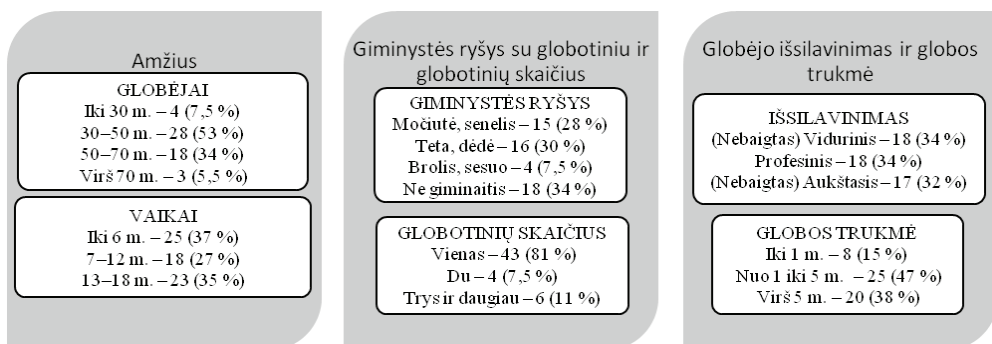
2. Tyrimo metodai

Tyrimas atliktas 2015 m. rugpjūčio – 2016 m. sausio mėnesiais Klaipėdos rajone ir Klaipėdos mieste. Pasirinkta netikimybinė imtis, siekiant apklausti Klaipėdos rajono ir miesto globėjus, sutiksiančius dalyvauti apklausoje. Pagrindinis dėmesys skirtas Klaipėdos rajono globėjams. Klaipėdos r. Vaiko teisių apsaugos skyriaus duomenimis, rajone 2016 m. pradžioje buvo 56 globėjų šeimos. Apklausoje sutiko dalyvauti 42 globėjai (75 % visų rajono globėjų). Papildomai apklausta 11 Klaipėdos mieste gyvenančių globėjų. Iš viso tyrime dalyvavo 53 globėjai, savo šeimose globojantys 66 vaikus. Apklausti didesnę respondentų skaičių trukdė žmogiškųjų išteklių stoka ir globėjų vangumas. Pasirinktas kiekybinis tyrimo metodas – anketinė apklausa. Klausimynas sudarytas, remiantis tėviškosios atsakomybės komponentų modeliu (Fahlberg, 1988, cit. Staskevičienė, Bankauskienė, 2003), emociškai saugios atmosferos globėjų šeimoje bruožais (Schofield, Beek, 2009, p. 259) ir Lietuvos Respublikos teisės aktais, reglamentuojančiais globos šeimoje procesą bei priežiūrą. Klausimyną sudarė demografinė dalis, 24 uždarieji (iš jų 10 – suminės skalės tipo) ir 3 atvirieji klausimai. Kiekvienam tėviškosios atsakomybės modelio komponentui atskleisti suformuluoti klausimai pagal 3–5 paveiksluose pateikiamą komponento turinį. Klausimyne jie pateikiami atsitiktine tvarka. Suminės skalės klausimuose pateikiami atsakymų variantai vertinami balais („tikrai ne“ – 1, „ko gero ne“ – 2, „ko gero taip“ – 3, „tikrai taip“ – 4) ir skaičiuojamas pasirinktų atsakymų variantų kiekvienam teiginiui vidurkis. Likusių uždarytųjų klausimų atsakymai vertinami pagal pasirinktų atsakymų dažnį, o atvirųjų klausimų atsakymai grupuojami į reikšmines grupes ir skaičiuojamas pasirinktų variantų dažnis. Anketų suskirstymas pagal respondentų gyvenamąją vietą neatskleidė reikšmingesnio nuomonių išsiskyrimo, tuo tarpu giminystės ryšių pagrindu sudarytų respondentų grupių atsakymuose pastebėta daugiau skirtumų, todėl analizuojant duomenis, jie pateikiami sugrupuoti pagal globėjo ir globotinio giminystės ryšį.

Atliekant apklausą laikytasi bendrų etikos principų. Asmenų dalyvavimas tyrime grįstas savanorišku sutikimu. Tyrimo dalyviams atskleista tyrimo esmė, tikslai, rezultatų viešinimo būdas, gautas žodinis tyrimo dalyvių sutikimas.

3. Tyrimo rezultatų analizė

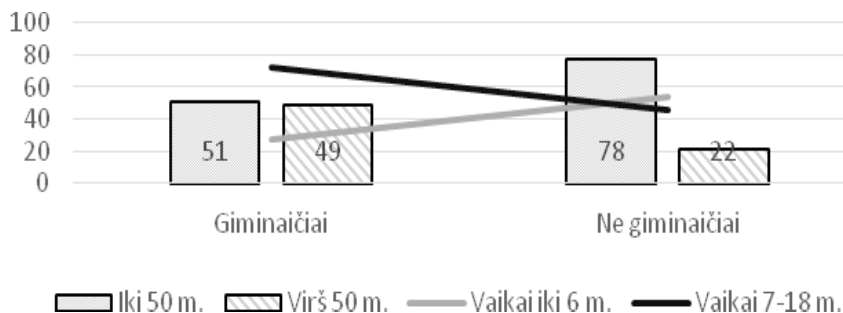
Demografiniai respondentų duomenys ir globos motyvai. Susumavus gautų anketų duomenis paaiškėjo, kad dauguma respondentų (43 asmenys) globoja 1 vaiką, keturi respondentai globoja 2 vaikus, dar keturi – tris ir du respondentai – 4 vaikus. 35 apklausti globėjai globoja savo giminaičius vaikus (15 globėjų yra seneliai, 16 – dėdės ar tetos, 4 – broliai ar seserys), likusieji 18 respondentų globoja giminystės ryšiais nesusijusius vaikus. Didžioji dalis respondentų nurodė, kad vaiką globoja daugiau negu vienerius metus (45 asmenys), iš jų 20 globėjais yra ilgiau negu 5 metus. Daugiausia globėjų turi vidurinį ir profesinį išsilavinimą. Demografinė respondentų charakteristika pateikta 6 paveiksle.

6 pav. Demografiniai globėjų apklausos duomenys

Fig. 6. Demographic data of a foster parent sample

Lyginant demografines charakteristikas, suskirsčius respondentus pagal jų giminystės ryšį su globotiniu, išryškėja keletas skirtumų. Giminystės ryšiais su globotiniu nesusiję globėjai yra jaunesni. Net 14 iš 18 apklaustų ne giminaičių globėjų yra iki 50 metų amžiaus, tuo tarpu giminaičių grupėje tokio amžiaus respondentai sudaro tik apie pusę apklaustųjų (18 iš 35). Šis skirtumas paaiškinamas natūraliai, nes savo anūkus dažnai ima globoti seneliai, kurie yra vyresnio amžiaus. Giminaičiai globoja daugiau vyresnio amžiaus vaikų. Giminaičių grupėje 7–18 metų globotiniai sudaro 72,5 % visų vaikų (29 iš 40), o vaikai iki 6 metų – 27,5 % (11 iš 40). Tuo tarpu ne giminaičių grupėje 7–18 metų globotinių yra tik 46 % (12 iš 26), o vaikų iki 6 m. – 54 % (14 iš 26). Šie skaičiai (7 pav.) atskleidžia vyraujančias tendencijas, kai laisvanoriškai (o ne situacijai diktuojant) apsisprendę globoti vaiką asmenys ieško jaunesnių globotinių, o giminaičiai globėjais tampa tik artimųjų šeimoje įvykus nelaimei arba vaikų nepriežiūros atvejais ir globoja dažniausiai jau paaugusius vaikus.

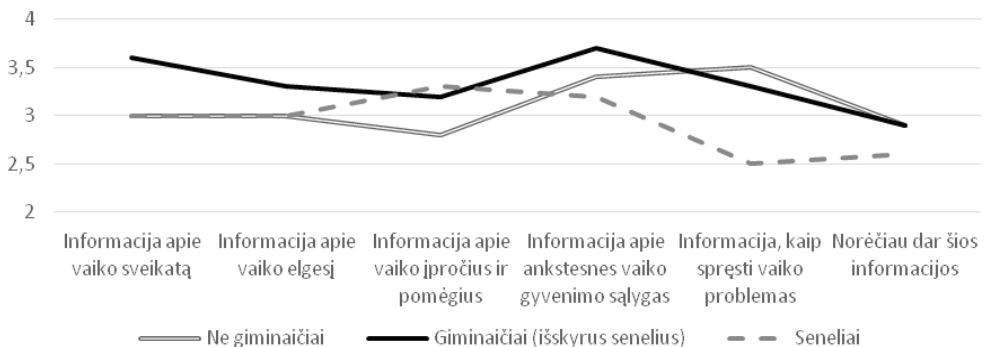

7 pav. Globėjų ir jų globojamų vaikų pasiskirstymas pagal amžių (%)
 Fig. 7. Allocation of foster carers and foster children according to their age (%)

Apžvelgiant respondentų atsakymus į klausimą apie motyvus, lėmusius jų sprendimą globoti, matyti, kad pagrindinės paskatos – noras suteikti vaikui tai, ko neturėjo pats globėjas, pareigos pasirūpinti kitu jausmas, gyvenimo pilnatvės, prasmės siekis. Globos motyvų analizė didesnių skirtumų tarp giminaičių ir ne giminaičių neatskleidė, išskyrus vieną, tačiau labai ryškų. Svarbiausias giminaičių globojančių asmenų motyvas yra giminystės ryšys. Skalėje nuo 1 iki 4 (1 reiškia „visai nesvarbu“, 4 – „labai svarbu“) giminaičiai globėjai giminystės ryšį kaip apsisprendimo motyvą įvertino 3,6. Tai svarbiausias šios respondentų grupės motyvas ir absoliučiai aukščiausias visų respondentų įvertinimas. Giminaičiai daugiau kaip 3 balais (3,1) įvertino dar vieną apsisprendimo motyvą – pareigą pasirūpinti kitu. Ne giminaičių globėjų grupėje tokio ryškaus dominavimo nėra, kaip svarbiausi motyvai nurodomi gyvenimo prasmės siekis (2,8), noras suteikti vaikui tai, ko pačiam neteko turėti (2,8), pareigos jausmas (2,9) ir stabilumo šeimoje užtikrinimas (2,8). Mažiausiai visus respondentus motyvuoja draugų ar giminaičių pavyzdys (1,4), globos išmoka (1,4), agitacija žiniasklaidoje (1,3) ir negalėjimas turėti savo biologinių vaikų (1,2). Taigi apibendrinant galima teigti, kad tiesioginis raginimas žiniasklaidoje ar pinigine išmoka (kuri beveik vienbalsiai respondentų vertinama kaip nepakankama) nėra veiksmingos priemonės, skatinančios žmones globoti. Negalėjimas susilaukti biologinių vaikų taip pat nėra dominuojantis globos motyvas, tikėtina, kad tokių problemų turintys žmonės prioritetą teikia įvaikinimui. Apklaustuosius suskirsčius pagal giminystės ryšį su globotiniu, matyti, kad giminaičiai apsisprendžia globoti pirmaisia skatinami pareigos pasirūpinti savo artimaisiais, tuo tarpu gilesnė motyvacija, susijusi su meilės, pagarbos, savivertės poreikiais, jiems ne tokia svarbi, kaip giminystės ryšiais nesusijusiems globėjams.

Duomenų apie biologinį atsakomybės komponentą analizė. Pirmasis šio komponento aspektas – globėjų gauta informacija apie vaiko sveikatą, įpročius

ir elgesį. Respondentams pateikti 6 teiginiai, kuriuos jie vertino skalėje nuo 1 („informacijos tikrai nepakako“) iki 4 („informacijos tikrai pakako“). Galima teigti, vertinant bendrai, kad respondentams globos pradžioje užteko informacijos apie globotinio sveikatą, elgesį, įpročius ir ankstesnes gyvenimo sąlygas. 4 balų skalėje teiginius, kad gavo pakankamai šios informacijos, globėjai įvertino nuo 2,8 iki 3,7. Giminaičių ir ne giminaičių atsakymų palyginimas pateiktas 8 paveiksle.

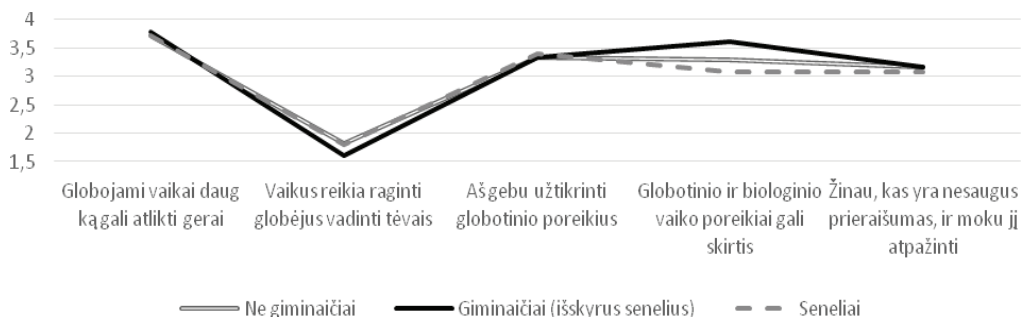

8 pav. Respondentų nuomonės dėl gautos informacijos pakankamumo

Fig. 8. Respondents opinion on the sufficiency of information

Suskirsčius atsakymus pagal giminystės ryšį, gauti duomenys (8 pav.) atskleidė, kad skirtingų respondentų grupių nuomonės šiek tiek skiriasi. Žemiausiai teiginį „gavau informacijos, kaip spręsti vaiko problemas“ įvertino seneliai (2,5). Tai paaiškinama tuo, kad seneliai nėra aktyvūs savanoriškai dalyvaudami globėjų rengimo kursuose, pagal įstatymą šie kursai jiems, kaip artimiesiems giminaičiams, neprivalomi. Informacijos apie globotinio sveikatą, įpročius ir elgesį jie turi, nes yra šeimos nariai, tuo tarpu papildomų žinių, kaip matyti, stokoja. Atkreiptinas dėmesys ir į keletą kitų 8 paveikslo aspektų. Pirmiausia rengiant globėjus derėtų išsamiau ne giminaičius globėjus supažindinti su globotinio įpročiais ir pomėgiais, kuriuos jis atsineša iš biologinės šeimos. Giminaičiai šios informacijos turi daugiau, nes dažniau susitinka, neretai dar iki globos nustatymo gyvena kartu su būsimu globotiniu. Ne giminaičiai tokios galimybės neturi. Informacijos apie vaiko sveikatą, elgesį, gyvenimo sąlygas jie gali gauti iš specialistų, tačiau vaiko pomėgiai ir įpročiai yra asmeniškesni dalykai. Specialistams rekomenduotina atkreipti į tai dėmesį, nes šios informacijos stygius gali apsunkinti vaiko adaptaciją globėjų šeimoje.

Antrasis biologinės globėjų atsakomybės komponento aspektas – globėjų gebėjimas identifikuoti pažeistų vaikų poreikius ir ypatumus. Globėjams pateikti 4 teiginiai, kuriuos respondentai turėjo įvertinti skalėje nuo 1 („tikrai nesutinku“) iki 4 („tikrai sutinku“). Globėjų atsakymai grafiškai pavaizduoti 9 paveiksle.

9 pav. Respondentų atsakymai dėl globojamų vaikų ir globos ypatumų

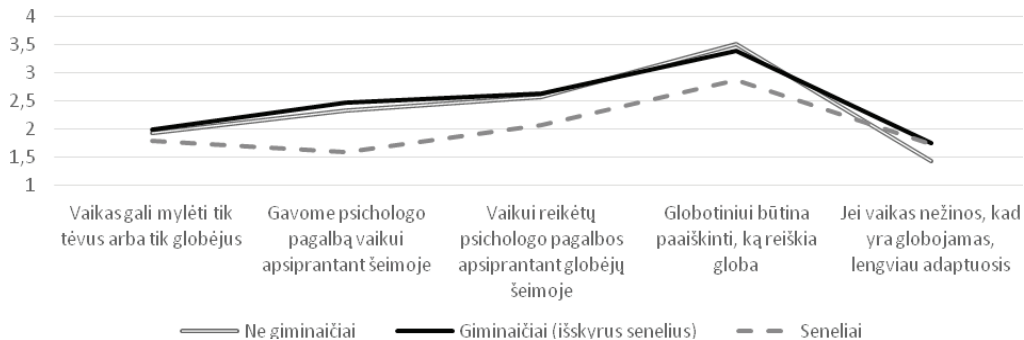
Fig. 9. Respondents' opinion on the peculiarities of foster care and fostered children

Kaip matyti, respondentų atsakymai didesnių skirtumų neatskleidžia. Globėjai teigia suvokiantys globotinio poreikius, pozityviai vertinantys globotinio gebėjimus ir pritarantys jo pasirinkimui, kaip vadinti globėjus. Šie atsakymai rodo, kad globėjai suvokia globos proceso ypatumus ir, jų nuomone, geba padėti globotiniui šiame procese. Atkreiptinas dėmesys tik į vieną aspektą – teiginį, kad globojamų ir biologinių vaikų poreikiai gali skirtis. Ne vienas globoti atiduodamas vaikas yra patyręs nepriežiūrą, vertingų emocinių ryšių šeimoje stoką, galbūt net smurtą, todėl globėjai turi gebėti įveikti šių reiškinių pasekmes ir sugrąžinti vaiko sveikatą bei psichologinę pusiausvyrą. Augindami biologinį vaiką tėvai gerokai rečiau susiduria su šitaip pažeisto vaiko poreikiais, todėl natūralu, kad biologinio ir globojamo vaiko poreikiai gali būti skirtingi. Respondentų atsakymai rodo, kad seneliai kiek mažiau pritaria šiam teiginiui. Skirtumas nėra didelis, kad būtų galima daryti išsamesnes išvadas, tačiau išsiskiria bendrame kontekste, todėl derėtų globėjų rengimo procese atkreipti į tai dėmesį.

Trečiasis biologinės atsakomybės komponento aspektas – psichologinė pagalba vaikui formuojant jo identitetą globos situacijoje. Ir šiuo atveju globėjams buvo pateikti 7 teiginiai, kuriuos jie turėjo įvertinti skalėje nuo 1 („tikrai ne“) iki 4 („tikrai taip“). Globėjų atsakymai grafiškai pavaizduoti 10 paveiksle.

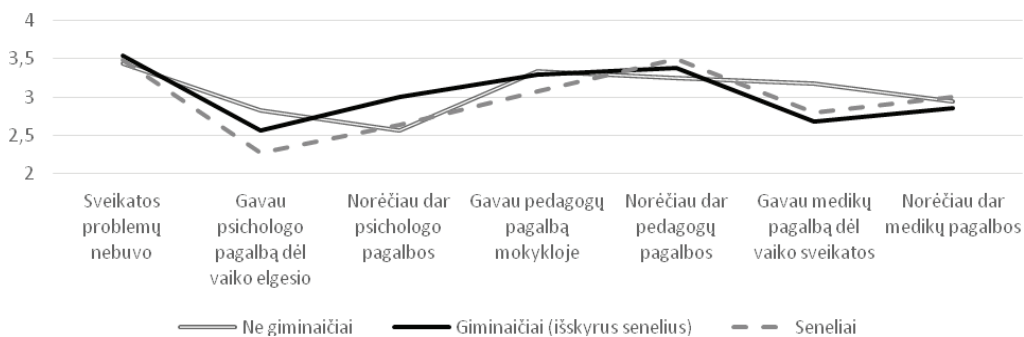
Paveiksle matomi duomenys atskleidžia ryškesnį senelių, globojančių savo anūkus, nuomonių skirtumą nuo kitų respondentų grupių. Senelių teigimu, psichologo pagalba globos procese vaikams beveik nebuvo suteikta, bet jiems jos nelabai ir reikia. Kaip minėta, anūkai dar iki globos nustatymo ne vienoje šeimoje gyvena kartu su seneliais arba dažnai yra jų prižiūrimi, todėl tokie senelių atsakymai atskleidžia šią situaciją. Greičiausiai todėl, kad globos nustatymas radikaliai nepakeitė nusistovėjusio šeimos gyvenimo modelio, seneliai yra mažiau tikri, ar anūkam būtina paaiškinti, kas yra globa ir kaip ji vyksta. Vis dėlto svarbu pabrėžti, kad globa bet kuriuo atveju reiškia tam tikrus pokyčius vaiko gyvenime – didesnę atskyrimą nuo tėvų (ypač jei jų gyvenimo būdas gali būti vaikams žalingas),

VTAS specialistų lankymąsi namuose, todėl tiek seneliams, tiek kitiems globėjams svarbu paaiškinti vaikui vykstančius procesus, kad jie nekeltų jam įtampos ir nereikalingų baimių.

10 pav. Respondentų nuomonės dėl pagalbos vaikui apsiprantant globėjų šeimoje
Fig. 10. Respondents opinion on support for the fostered child in the process of adaptation

Paskutinė biologinio atsakomybės komponento dalis – pagalba vaikui grąžinant sveikatą, užpildant žinių spragas ir nustatant elgesio ribas. Kaip ir anksčiau, šiam komponentui įvertinti respondentams pateikti 7 teiginiai, kuriuos reikėjo įvertinti skalėje nuo 1 („tikrai ne“) iki 4 („tikrai taip“). Globėjų atsakymai pavaizduoti 11 paveiksle.

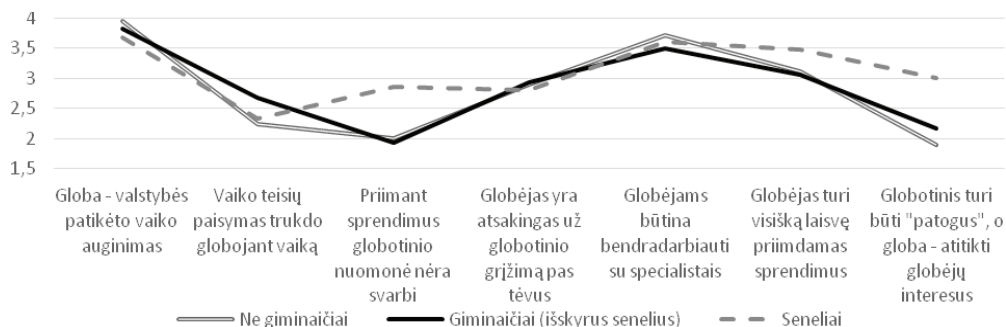
11 pav. Pagalba globėjams grąžinant globotinio sveikatą, užpildant žinių spragas ir nustatant elgesio ribas
Fig. 11. Support for foster carers in restoring child's health, educational and behavioral deficits

Atsakymai į pateiktus teiginius skirtumų tarp respondentų grupių neišryškino, tačiau atkreiptinas dėmesys, kad, globėjų teigimu, globojami vaikai neturėjo rimtesnių sveikatos problemų. Šie duomenys iš dalies prieštarauja praktikoje girdi-

miems globėjų nusiskundimams, kad jiems reikia įdėti daug pastangų ir lėšų, siekiant sugrąžinti vaiko sveikatą. Visų trijų grupių globėjai nurodė, kad prasčiausia globos pradžioje buvo vaikų „nervų“ ir dantų būklė (abu – 3,1 balo). Atsižvelgiant į vaikų bėdas su „nervais“, kyla klausimų dėl psichologo pagalbos, kurios globėjai teigia gavę mažiausiai (10–11 pav.). Kita vertus, tokiai pagalbai visų grupių respondentai nejaučia didesnio poreikio. Tai sietina su vis dar visuomenėje išliekančiu neigiamu požiūriu į psichologinę pagalbą bei su ribotu psichologinės pagalbos prieinamumu. Toks požiūris į psichologo pagalbą ir dantų gedimai, kurie nepriskiriami prie rimtų sveikatos problemų, greičiausiai ir lėmė aukštą globojamų vaikų sveikatos būklės įvertinimą. Daugiausia pagalbos respondentai teigia sulaukę iš pedagogų, jie ir toliau norėtų gauti šią pagalbą. Globojamų vaikų pedagoginio ugdymo biologinėje šeimoje patirtis dažniausiai būna skurdoka, tad natūralu, kad globėjai vertina ir laukia mokytojų pagalbos mokykloje, kad būtų „užkamšytos“ žinių spragos.

Apžvelgiant respondentų atsakymus, kurie susiję su biologiniu atsakomybės komponentu, galima teigti, kad siekiant sklandaus globos proceso, būtina didesnę dėmesį kreipti į vaiko pomėgius ir įpročius (nežalingus), kuriuos jie atsineša iš biologinės šeimos. Ypač ši informacija svarbi ne giminaičiams globėjams. Dėmesys biologinėje šeimoje įgytiems nežalingsiems įpročiams ir pomėgiams, gebėjimas pastebėti vaiko gerąsias savybes, vaiko prigimties paisymas yra svarbūs, siekiant, kad globotinis pasitikėtų globėju, valdytų emocijas, susiformuotų savigarbos jausmą. Kitaip tariant, taip globėjai skatina prieinamumą, jautrumą ir priėmimą – savybes, kurios, pasak G. Schofield ir M. Beek (2009, p. 259), būtinos kuriant globėjų šeimą, kaip emociškai saugios, aplinką. Nustatant globą senelių šeimose, globėjams reikėtų pabrėžti, kad nepaisant giminystės ryšių ir mažesnio nei kitais atvejais, vaiko gyvenimo ritmo sutrikdymo, globotiniui būtina paaiškinti apie globos procesą, jo eigą, galimus sprendimus. Tai padės vaikui užtikrinčiau jaustis, sklandžiau internalizuoti pakitusį statusą biologinių tėvų ir globėjų atžvilgiu, nesukels papildomos įtampos lankantis globą prižiūrintiems specialistams. Vykstant šiems procesams, vaikams būtų svarbi psichologo pagalba, todėl tikslinga skatinti požiūrio į psichologinę pagalbą kaitą bei didinti šios pagalbos prieinamumą.

Duomenų apie teisinį atsakomybės komponentą analizė. Šio komponento duomenų analizę pradėsime nuo globėjų atsakymų į klausimą, kaip jie suvokia globos procesą ir vaiko teisių idėją. Tradiciškai respondentams pateikti 7 teiginiai, kuriuos reikėjo įvertinti skalėje nuo 1 („tikrai ne“) iki 4 („tikrai taip“). Globėjų atsakymai pavaizduoti 12 paveiksle.

12 pav. Globėjų atsakymai į klausimą dėl globos proceso principų ir vaiko teisių
 Fig. 12. Respondents opinion on the principles of foster care and child rights

Šiame paveiksle matome, kad ryškiau nuo kitų respondentų grupių skiriasi senelių požiūris į globotinio nuomonės paisymą priimant sprendimus dėl globėjų šeimos gyvenimo ir tai, kad globa turi atitikti šeimos interesus, o globotinis turėtų būti „patogus“ globėjams. Tai aiškinama tuo, kad senelių požiūriai ir šeimyninių ryšių suvokimas formavosi anksčiau, kai sąvokos *vaiko teisės* ir *vaiko interesai* buvo mažai žinomos. Šiandien svarbiausias vaiko globos nustatymo principas yra vaiko interesų pirmumo principas (LR CK 3.249 str.), kuris reiškia, kad suteikiant globą pirmiausia paisoma vaiko, o ne globėjų interesų, atsižvelgiant į tai, kokia aplinka vaikui priimtinesnė. Tame pačiame straipsnyje pabrėžiama ir vaiko nuomonės svarba priimant sprendimus. Tokie atsakymai rodo, kad į globėjų rengimo procesą derėtų aktyviau įtraukti senelius, kad jie suvoktų *vaiko teisių* ir *interesų* sąvokų prasmę.

Kitas teisinės atsakomybės komponento sandas – bendravimas ir bendradarbiavimas su specialistais. Respondentams pateikti 7 uždarojo tipo klausimai, kur reikėjo pažymėti tinkamus atsakymų variantus. Kai kuriais atvejais buvo galima žymėti po kelis variantus, todėl bendra pasirinkimų suma gali būti didesnė už respondentų skaičių. Globėjų atsakymai į šio sando klausimus pateikti 1 lentelėje.

Apibendrinę atsakymus galime pastebėti, kad globėjų ir specialistų bendravimas, jei pradžioje ir būna sudėtingesnis, laikui bėgant virsta glaudesniais ir šiltesniais santykiais. Tai rodo laipsnišką abiejų pusių prisitaikymą ir globos proceso principų supratimą. Lėčiau šie procesai vyksta tik senelių atveju, todėl atkreiptinas didesnis specialistų dėmesys į aktyvesnį darbą su anūkus globojančiais seneliais, siekiant formuoti glaudesnius tarpusavio santykius, kartu ir sklandesnį globos procesą. Juolab kad dauguma visų grupių respondentų pripažįsta, jog bendravimas su specialistais yra naudingas ir svarbus, juos vertina

kaip supratingus ir gebančius suteikti pagalbą. Vis dėlto reikia atkreipti dėmesį, kad ši pozityvi nuomonė ryškesnė kalbant apie pagalbą globėjui, tuo tarpu specialistų pagalbą globojamam vaikui apklaustieji vertina skeptiškiau. Tai ryškiausia giminaičių grupėje ir sietina su tuo, kad giminaičiams neprivaloma lankyti globėjų rengimo kursų, tad jie gauna mažiau informacijos ir rečiau susiduria su specialistais.

1 lentelė. Globėjų bendravimas su specialistais
Table 1. Cooperation between foster carers and professionals

Eil. Nr.	Klausimas ir atsakymų variantai	Ne giminaičiai (N = 18)		Giminaičiai (išskyrus senelius) (N = 20)		Seneliai (N = 15)	
		pradžioje	dabar	pradžioje	dabar	pradžioje	dabar
1	Kaip su jumis bendravo specialistai? (n)						
	• šaltai, formaliai, nepatikliai	2	0	1	0	4	3
	• šiltai, dėmesingai, supratingai	16	18	19	20	11	12
2	Bendravimas su specialistais yra... (n)						
	• svarbus ir naudingas	15		16		12	
	• privalomas, bet nenaudingas	3		4		3	
3	Ar specialistai padėjo? (n)	jums	vaikui	jums	vaikui	jums	vaikui
	• ko gero taip <i>arba</i> taip	18	17	20	16	13	10
	• ko gero ne <i>arba</i> ne	0	1	0	4	2	5
4	Su kuriais specialistais bendravote ir kurie labiausiai padėjo? (n)	bendra-vote	labiausiai padėjo	bendra-vote	labiausiai padėjo	bendra-vote	labiausiai padėjo
	• VTAS specialistai	13	10	16	7	11	8
	• globėjų mokymų vedėjai	16	15	14	14	3	2
	• medikai	10	3	4	1	3	0
	• pedagogai, socialiniai pedagogai	7	5	1	0	4	4
	• policijos pareigūnai	2	0	0	0	1	0
	• socialiniai darbuotojai	8	4	7	6	11	10
	• psichologai	7	2	4	2	2	0

Kalbėdami apie konkrečių specialistų pagalbą respondentai nurodė, kad vidutiniškai globos procese bendrauja beveik su trimis specialistais (2,8), tačiau kaip labiausiai padedančius išskyrė tik 1,8. Šis skirtumas dar ryškesnis tarp giminaičių ir ne giminaičių: ne giminaičiai bendrauja su daugiau specialistų – 3,5, tuo tarpu giminaičiai – su 2,4, o kaip labiausiai padedančius nurodo atitinkamai 2,2 ir 1,6. Vėlgi tai sietina su tuo, kad giminaičiai neprivalo lankyti rengimo kursų, savanoriškai juos renkasi tik nedaugelis, o seneliai – ypač retai. Kadangi bendravusieji su globėjų rengimo kursų vedėjais nurodo, kad kursai labiausiai padėjo, akivaizdžiai matoma būtinybė keisti globėjų rengimo mokymų tvarką, įtraukiant į juos ir giminaičius.

Kiti du teisinio atsakomybės komponento aspektai – finansinė pagalba globėjams ir globotinio laisvalaikio organizavimas. Siekiant įvertinti globėjų požiūrį į valstybės finansinę pagalbą, jiems užduoti 5 klausimai (1 – suminės skalės tipo, 3 uždarieji ir 1 atvirasis). Atsakant į suminės skalės klausimą respondentams reikėjo teiginius įvertinti nuo 1 balo („tikrai nesvarbu“) iki 5 balų („tikrai svarbu“). Lyginant su ankstesniais šio tipo klausimais čia įterptas papildomas pasirinkimas – „nežinau“ (3 balai). Vertinant uždarytųjų klausimų atsakymus skaičiuotas konkretaus varianto pasirinkimų skaičius. Atsakant į atvirąjį klausimą reikėjo nurodyti, kam labiausiai būtų reikalinga papildoma valstybės finansinė parama. Atsakymai į šį klausimą sugrupuoti į reikšmines grupes ir suskaičiuotas šiai grupei priklausančių atsakymų skaičius. Respondentai galėjo nurodyti po kelis variantus, todėl bendras pasirinkimų skaičius yra didesnis už apklaustųjų skaičių. Grafinis duomenų apie finansinę paramą vaizdas pateiktas 2 lentelėje.

Atsakymai rodo, kad respondentai beveik vienbalsiai sutaria, jog valstybės finansinės paramos globėjams nepakanka. Šį faktą, kaip minėta straipsnio pradžioje, pripažino tiek Valstybės auditas, įvertinęs finansinę paramą globėjams, kaip ne skatinančią globoti, tiek LR Seimas, nuo šių metų pradžios įteisinęs priedus prie globėjams skiriamos išmokos. Atsakymuose nurodomi papildomos pagalbos atvejai (nemokami būreliai, teisininko pagalba) labiau susiję su gavėjų šeimos situacija, nei su tiksline parama globėjams. Papildomą finansinę paramą respondentai pirmiausia naudotų vaiko sveikatai stiprinti, būreliams ir išvykoms finansuoti bei kasdieniams vaiko poreikiams (rūbams, avalynei, maistui ir pan.) tenkinti. Šiek tiek stebina menkas globėjų nusiteikimas papildomas lėšas skirti vaiko ateičiai (savarankiškam gyvenimui, būstui, mokslams universitete) užtikrinti. Respondentų atsakymai apie finansinės paramos svarbą, nors neatskleidė ypač reikšmingų skirtumų, vis dėlto rodo, kad ne giminaičiai globėjai šiam aspektui teikia mažesnę svarbą. Šie duomenys papildė klausimo apie globos motyvus rezultatus ir patvirtina, kad ne giminaičiai dažniau imasi globoti skatinami gilesnių vidinių motyvų, o ne materialaus atlygio.

2 lentelė. Globėjų požiūris į valstybės finansinę paramą
 Table 2. Foster carers attitudes towards financial support

Eil. Nr.	Klausimas ir atsakymų variantai	Ne giminaičiai (N = 18)	Giminaičiai (išskyrus senelius) (N = 20)	Seneliai (N = 15)
1	Kokią papildomą valstybės paramą esate gavę (n)			
	• nemokamus būrelius / pramogas	0	3	3
	• nemokamą teisininko / psichologo pagalbą	2	6	3
	• jokios pagalbos nesu gavęs (-usi)	16	11	9
2	Kaip vertinate globos išmoką? (n)			
	• ji pakankama	0	0	2
	• ji nepakankama	14	13	10
	• ar ji pakankama, priklauso nuo vaiko situacijos	4	7	3
3	Ar jums svarbu gauti valstybės finansinę paramą? (balų vidurkis)	3,9	4,6	4,3
4	Kam labiausiai reikia papildomos finansinės paramos? (n)			
	• vaiko sveikatai stiprinti	11	4	6
	• vaiko ateičiai aprūpinti	1	4	2
	• būreliams, išvykoms	7	11	8
	• mokyklos reikmėms	8	5	1
	• kasdieniams poreikiams, rūbams, avalynei	9	7	7

2 lentelės duomenys taip pat atskleidė, kad globotinių laisvalaikio organizavimą, jų kasdinių poreikių (jie neišvengiamai susiję su visaverčiu laisvalaikiu) tenkinimą globėjai laiko vienu iš svarbiausių sričių, kurioms skirtų papildomą valstybės finansavimą. Šias nuostatas patvirtina ir apklaustųjų atsakymai į klausimą, „kurios iš pagalbos formų jums būtų priimtinausios?“ Nemokamus arba pigesnius laisvalaikio būrelius visi globėjai nurodė kaip vieną labiausiai pageidaujamų pagalbos formų po didesnės finansinės išmokos.

Ketvirtajam teisinės atsakomybės sandui – globotinių laisvalaikio organizavimui – suformuluoti dar du suminės skalės tipo klausimai (teiginius prašyta įvertinti nuo 1 – „tikrai ne“, iki 4 – „tikrai taip“). Rezultatai pavaizduoti 13 paveiksle.

Atsakymai į šiuo klausimus patvirtina jau aptartą globėjų požiūrį į globotinių laisvalaikį. Visos respondentų grupės nurodo, kad pagalbos šioje srityje sulaukė mažiau, negu norėtų.

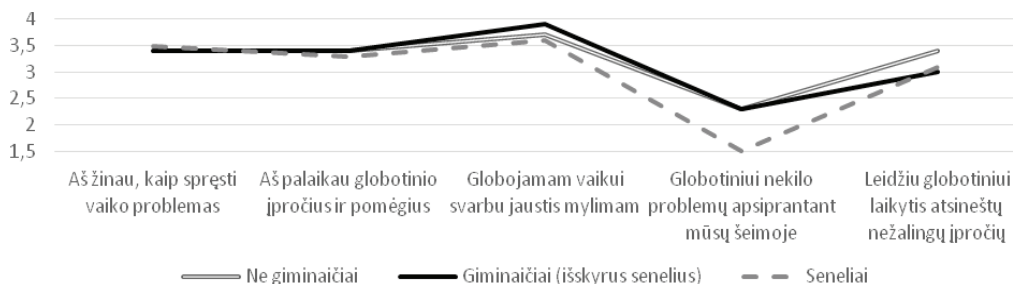

13 pav. Globėjų nuomonės dėl pagalbos organizuojant vaikų laisvalaikį

Fig. 13. Respondents opinion on support in organizing foster child's leisure

Apibendrinant tyrimo rezultatus, kurie susiję su teisiniu tėviškosios atsakomybės komponentu, darytina išvada, kad sunkiausiai globos principus, vaiko teises ir interesus sekasi pažinti anūkus globojantiems seneliams. Jie dažniau negu kiti respondentai anūką globą suvokia kaip įprasto šeimos gyvenimo tąsą, o ne kaip valstybės prižiūrimą ir kontroliuojamą procesą, todėl sunkiau priima specialistų lankymąsi. Seneliai ne visada tinkamai supranta vaiko teisių ir interesų sąvokas, tačiau jaučiasi gerai išmanantys, kaip auginti globojamą vaiką. Prie klausimo, „ar lankėte globėjų rengimo kursų?“, pateiktą atsakymo variantą „nelankiau ir neplanuoju, nes žinau, kaip auginti globotinį“, pasirinko 5 respondentai, iš kurių 4 buvo seneliai ir 1 – kitas giminaitis. Tokie rezultatai skatina iš naujo persvarstyti globėjų rengimo kursų tvarką, įtraukiant į juos giminaičius ir senelius, kuriems mokymai iki šiol nėra privalomi. Juo labiau kad lankiusieji mokymus respondentai kaip labiausiai padėjusius specialistus nurodo būtent šių kursų vedėjus ir organizatorius. Sklandus bendradarbiavimas su specialistais, kai vaikas aiškiai suvokia globos proceso esmę ir savo vaidmenį jame, gali padėti jam aiškiau suvokti savo priklausomybės globėjų šeimai niuansus ir spręsti identiteto problemas. Juk priklausomybė šeimai ir bendradarbiavimas yra svarbūs palankios atmosferos kūrimo aspektai (Schofield, Beek, 2009). Kitas ryškesnis šio komponento aspektas – globojamų vaikų laisvalaikis. Visų grupių globėjai jį laiko labai svarbia globotinių socializacijos dalimi ir norėtų daugiau pagalbos šioje srityje, todėl globą prižiūrintiems specialistams derėtų įdėmiau stebėti globotinių užimtumą ir aktyviau padėti globėjams.

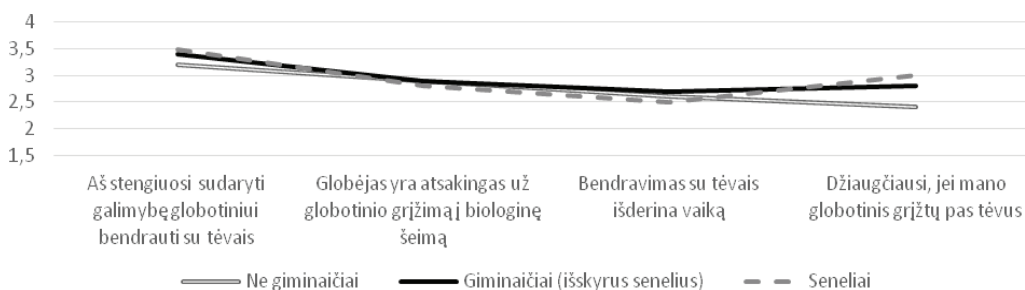
Duomenų apie emocinį atsakomybės komponentą analizė. Pirmasis emocinės atsakomybės komponento sandas – gebėjimas kurti emociškai saugią atmosferą. Šiam sandui suformuluoti 5 suminės skalės tipo teiginiai, kuriuos respondentai vertino skalėje nuo 1 („tikrai ne“) iki 4 („tikrai taip“). Atsakymai pateikti 14 paveiksle.

14 pav. Globėjų nuomonės dėl saugios atmosferos kūrimo
Fig. 14. Respondents opinion on creating a safe atmosphere

Atsakymai rodo, kad visų grupių respondentai teigia žinantys, kaip spręsti vaiko problemas, būti jautriems, mylintiems ir prieinamiems savo globotiniams. Kitaip tariant, globėjų nuomone, jie paiso G. Schofield ir M. Beek (2009) išskirtų aspektų ir geba kurti saugią atmosferą. Seneliai nurodė, kad globotiniai lengviau, lyginant su kitomis respondentų grupėmis, apsiprato jų šeimose. Tai suprantama, nes dažniausiai dar iki globos seneliai reguliariai bendravo arba patys augino savo anūkus.

Kitas emocinės atsakomybės komponentas – pozityvus vaiko bendravimas su biologine šeima. Siekiant ištirti globėjų nuomonę šiuo klausimu suformuluoti 4 suminės skalės tipo klausimai (nuo 1 – „tikrai ne“, iki 4 – „tikrai taip“) ir 1 uždarys klausimas. Atsakymų į suminės skalės klausimus duomenys pavaizduoti 15 paveiksle.

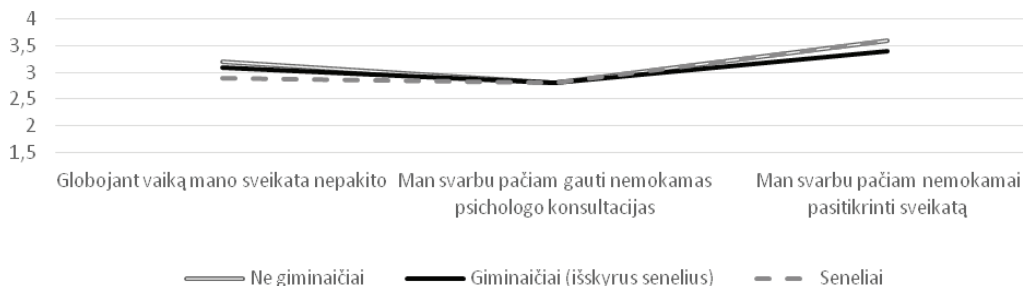

15 pav. Globėjų nuomonės dėl vaikų bendravimo su biologiniais tėvais
Fig. 15. Foster carers opinion on child's contacts with biological family

Atsakydami į uždaryjį klausimą dėl globotinių bendravimo su biologiniais giminaičiais 16 respondentų (30 %) pažymėjo, kad vaikas bendrauja su broliais, seserimis arba dėdėmis ir tetomis, bet ne su tėvais. Iš dalies šį pasirinkimą paaiškina tai, kad vienuolika respondentų (21 % visų apklaustųjų) nurodė, jog vaiko biologiniai tėvai yra mirę, 20 respondentų (38 %) atsakė, jog globotinio santykiai

su biologiniais tėvais yra problemiški ir nereguliarūs arba visai nutrūkę, tuo tarpu, kad santykiai yra geri, nurodė tik 14 (26 %) atsakiusiųjų. Šie duomenys rodo, kad globojamų vaikų santykių su biologiniais tėvais kokybė turi gerėti. 15 paveiksle matyti, kad trijų iš keturių teiginių įvertinimų reikšmės yra vidutinės. Tai rodo, kad globėjai neturi tvirtos nuomonės dėl vaiko bendravimo su biologiniais tėvais. Jie nėra tikri, ar tai jų atsakomybė, ar tai naudinga vaikui ir ar norėtų, kad vaikas grįžtų pas tėvus. LR Civilinio kodekso 3.271 straipsnyje aiškiai nurodoma, kad globėjų pareiga – netrukdyti vaikui bendrauti su tėvais, jei tai nekenkia jo interesams, palaikyti ryšius su jais. Teisę bendrauti su tėvais akcentuoja ir vaiko teises reglamentuojantys tarptautiniai bei nacionaliniai dokumentai. Respondentai teigini „aš stengiuosi sudaryti galimybę globotiniui bendrauti su tėvais“ įvertino aukščiau negu kitus. Tai rodo, kad jie supranta šią savo pareigą, tačiau nėra tikri dėl tokio bendravimo pasekmių. Juk, kaip minėta straipsnio pradžioje, nemaža dalis biologinių tėvų linkę piktnaudžiauti alkoholiu, smurtauti, yra abejingi savo vaikų gyvenimui, todėl bendravimas su jais vaikui gali būti žalingas.

Kitas emocinės atsakomybės komponentas – pačių globėjų fizinės ir psichinės sveikatos stiprinimas. Vaiko globa pareikalauja nemažų fizinių ir dvasinių pastangų, todėl sukurti emociškai palankią atmosferą gali būti sunku, jei kyla sveikatos problemų. Šiuo aspektu suformuluoti penki klausimai (3 suminės skalės tipo ir 2 uždarieji). Atsakydami į uždaruosius klausimus 17 apklaustųjų (32 %) nurodė, kad nemokamos psichologo konsultacijos globėjams būtų viena iš pageidaujamų pagalbos formų, tačiau ši pagalbos forma pagal pasirinkimų dažnumą liko šešta iš devynių siūlytų atsakymų variantų. Globėjai labiau norėtų didesnės piniginės išmokos, nemokamų psichologų ir medikų konsultacijų bei papildomos pedagogų pagalbos vaikui, negu psichologo pagalbos sau. Dar mažiau pageidaujami yra globėjų savipagalbos grupių užsiėmimai (14 pasirinkimų, 26 %). Šie atsakymai rodo, kad globėjai psichologinės pagalbos sau nepriskiria prie priimtinausių pagalbos formų, jie labiau pageidauja pagalbos vaikui. Atsakymai į suminės skalės klausimus pateikti 16 paveiksle.

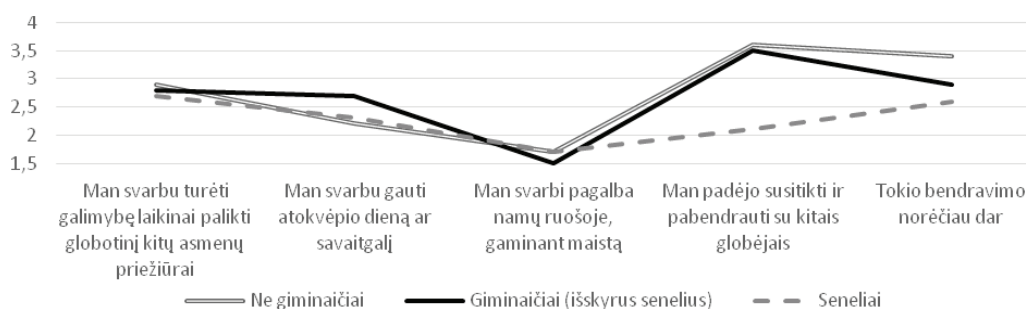

16 pav. Globėjų nuomonės dėl jų sveikatos priežiūros

Fig. 16. Foster carers opinion on their health condition

Visos respondentų grupės savo sveikatos būklę globos metu vertino beveik identišškai (intervale nuo 2,9 iki 3,2 balo), tai reiškia, jų nuomone, kad jų sveikata globojant vaiką nei pagerėjo, nei pablogėjo. Vis dėlto lygiai taip pat identišškai (intervale nuo 3,4 iki 3,6) visi atsakiusieji tvirtino, kad jiems būtų svarbu turėti galimybę reguliariai nemokamai pasitikrinti savo sveikatą. Darytinas apibendrinimas, kad globėjai savo sveikatą vertina kaip gana gerą, kuriai globos procesas neturi neigiamo poveikio. Nemokamas profilaktinis sveikatos patikrinimas globėjams būtų priimtina, tačiau ne prioritetinga pagalbos forma.

Paskutiniaisiais klausimais siekta sužinoti respondentų nuomonę apie laikinos vaikų priežiūros ir atokvėpio paslaugas. Prašyta atsakyti į penkis suminės skalės tipo klausimus (vertinimas nuo 1 – „tikrai ne“ iki 4 – „tikrai taip“). Rezultatai pateikti 17 paveiksle.

17 pav. Globėjų nuomonės dėl laikino atokvėpio paslaugų
Fig. 17. Foster carers opinion on services of temporary respite

Atsakymai rodo, kad globėjams būtų svarbu turėti galimybę laikinai palikti globotinį kitų asmenų priežiūrai, giminaičiai globėjai (išskyrus senelius) panašiai vertina ir laikino atokvėpio paslaugos poreikį. Ne giminaičiai ir seneliai neturi aiškios nuomonės apie laikino atokvėpio paslaugą, tačiau visų grupių respondentai sutaria, kad jiems neaktuali pagalba namų ruošoje paslauga. Ryškiausias skirtumas matomas atsakymuose į teiginį apie galimybę bendrauti su kitais globėjais. Čia vėl išsiskiria senelių globėjų grupė, jie teigė neturėję tokios galimybės. Priežastys vis tos pačios: seneliai nėra aktyvūs globėjų mokymų ir savipagalbos grupių dalyviai, kur globėjai intensyviai bendrauja tarpusavyje. Be to, seneliai anūkų globą dažniau mato kaip įprastą šeimos gyvenimą, o ne kaip globos procesą, todėl jiems neatrodo aktualu dalintis patirtimi su kitais globėjais.

Apibendrinant emocinio atsakomybės komponento atsakymus, galima teigti, kad globėjai mano gebantys kurti saugią šeimos emocinę atmosferą, mylėti globotinius, priimti juos į savo šeimą, pasitikėti jais. Kaip teigia G. Schofield ir

M. Beek (2009), globojamam vaikui svarbu jaustis mylimam, net jei netinkamai elgėsi, turėti galimybę puoselėti savo pomėgius, įnešti savo indėlį į šeimos gyvenimą. Globėjai stengiasi tai įgyvendinti, tačiau nemano, kad jiems patiems reikėtų psichologo pagalbos ir kad tai padėtų gerinti šeimos atmosferą. Profilaktiniai sveikatos patikrinimai taip pat nelaikomi prioritetine pagalbos jiems forma. Globėjai labiau pageidautų galimybės palikti globotinius kitų asmenų priežiūrai arba laikino atokvėpio paslaugos. Šio tyrimo duomenys nepakankami, kad būtų galima plačiau analizuoti pačių globėjų gaunamą socialinį palaikymą ir emocinės ar psichologinės pagalbos aspektus. Šie klausimai yra potencialus kitų tyrimų objektas.

Išvados

1. Planuojant pagalbos globėjams procesą svarbu atkreipti didesnę dėmesį į paties globos proceso tikslus ir principus bei vaiko interesų pažinimą. Globa, kaip valstybės kontroliuojamas ir prižiūrimas procesas, ne visiems globėjams yra iki galo suprantama. Būtina akcentuoti globėjo pareigas, globos tikslus, bendradarbiavimą su specialistais, biologinės šeimos vietą vaiko globos procese, kad globėjas ir globotinis užtikrinčiau jaustųsi, sklandžiau perimtų pakitusį statusą biologinių tėvų ir globėju atžvilgiu, nekiltų papildomos įtampos lankantis globą prižiūrintiems specialistams. Nors globėjai žemai vertina psichologo pagalbos sau ir globotiniui poreikį, šių specialistų aktyvesnis įsitraukimas į ilgalaikį pagalbos visai šeimai procesą būtų vertingas tiek vaiko identiteto pokyčiams internalizuoti, tiek palankiai emocinei atmosferai šeimoje kurti.
2. Rengiant globėjų mokymus būtina peržiūrėti giminaičių dalyvavimo šiuose mokymuose būtinybę. Tyrimo rezultatai rodo, kad giminaičiams, ypač seneliams, sunkiausiai sekasi suvokti *vaiko interesų* ir *teisių* sąvokas, globos proceso principus, jie mažiausiai bendrauja su kitais globėjais, sunkiau užmezga kontaktą su specialistais. Nors seneliai dažniau už kitus globėjus teigia žinantys, kaip auginti globotinį, natūraliai kyla retorinis klausimas: ar užauginę savo vaikus, kurie aplaidžiai atliko tėvų pareigas, seneliai gebės tinkamai užauginti anūkus? Be abejo, yra daugybė senelių, kurie puikiai rūpinasi globojamais anūkais ir paruošia juos savarankiškam gyvenimui, tačiau tyrimo rezultatai ir praktinė patirtis leidžia teigti, kad buvimas seneliu dar negarantuoja geros anūko globos.
3. Skatinant žmones globoti didžiausią dėmesį derėtų skirti visuomenės švietimui, pagalbos artimui, pilietiškumo jausmų, bendražmogiškų vertybių ugdymui, pabrėžti vaikų, kurie suteikia gyvenimo prasmę, svarbą. Kaip

rodo tyrimo rezultatai, šie vidinį atlygį teikiantys motyvai yra svarbiausi apsisprendžiant globoti svetimą vaiką. Giminaičiai globoja vedini pareigos ar įpareigoti kraujo ryšio ir tikrai ne visi ryžtųsi globoti ne giminaitį vaiką, išorinis atlygis (finansinė pagalba, paslaugos) nurodomas, kaip mažiausiai svarbus motyvas.

4. Išryškėjo keletas socialinio darbo globos srityje stiprinimo aspektų. Pirmiausia poreikis aktyvinti socialinį darbą su biologine vaiko šeima, kad globėjai jaustųsi tvirčiau apsispręsdami dėl globotinio bendravimo su biologiniais tėvais, galiausiai ir dėl vaiko grįžimo pas juos. Neužtikrintumas dėl to, ar vaikas nebus išderintas, neigiamai paveiktas, sulaiko globėjus nuo tvirto apsisprendimo nuosekliai stiprinti globotinio ryšius su biologiniais tėvais. Kitas socialinio darbo globos srityje aspektas – pagalba globėjams organizuojant globotinių laisvalaikį. Laisvalaikio užimtumas yra svarbus kiekvieno vaiko socializacijai ir netinkamo elgesio prevencijai, globėjai tai supranta ir, kaip rodo tyrimo duomenys, pageidautų daugiau pagalbos šioje srityje. Galiausiai specialistai turėtų pateikti išsamią informaciją būsimiems globėjams apie vaiko kasdienį gyvenimą tėvų šeimoje, jo pomėgius, laisvalaikį, nežalingus įpročius, nes ji gali būti naudinga vaikui apsiprantant globėjų, ypač ne giminaičių, šeimoje.
5. Lyginant visų trijų tėviškosios atsakomybės komponentų tyrimo duomenis, matyti, kad, globėjų nuomone, sklandžiausiai pavyksta įgyvendinti trečiąją – emocinės atsakomybės komponentą, kuri vykdydami globėjai yra labiausiai savarankiški. Tai dar kartą patvirtina aiškesnio globos proceso suvokimo, funkcijų tarp biologinės šeimos, valstybės ir globėjų pasidalijimo poreikį ir pabrėžia globėjų rengimo bei nuoseklesnės pagalbos jiems svarbą.

Gauta 2015 11 29

Pasirašyta spaudai 2016 03 07

Literatūra

- Grotevant, H., Dunbar, N., Kohler, J., Lash Esau, A. (2007). Adoptive identity. *Handbook of adoption: implications for researchers, practitioners and families*. Thousand Oaks: Sage, p. 77–89.
- Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. (2002). Vilnius: Justitia.
- Schofield, G., Beek, M. (2009). Growing up in foster care: providing a secure base through adolescence. *Child and family social work*, No. 14, p. 255–266.
- Staskevičienė, V., Bankauskienė, N. (2003). Educational rights and obligations of foster parents in relation to a foster child. *Socialiniai mokslai*, Nr. 1 (38), p. 75–84.
- Valstybinio audito ataskaita. (2014). *Ar vaikų globos sistema atitinka globojamo vaiko geriausias interesus? Priėmimo internete: http://vaikoteises.lt/media/file/_%20Ataskaita-vaiku-globa-kontrolė.pdf*

SOCIAL WORK SUPPORT FOR FOSTER CARERS AND FOSTERED CHILDREN: ANALYSIS OF FOSTER CARERS' PERSPECTIVE

Valdas Rimkus

Summary

Current public discussions concerning reforms in foster care suggest decreased number or complete elimination of foster care institutions. Without a doubt, these ideas are positive in their aims and essence, however, as any of the processes of such scale they require a thorough preparation. Family foster care in Lithuania is dominated by kinship carers. According to SPIS (Information System of Social Welfare), in January, 2016 out of 5502 children who were fostered in families, 3804 (69.1 %) were fostered by kin (grandparents, uncles, aunts, siblings) and only 1698 (30.9 %) – by non-kin. Therefore it's purposeful to analyze available social services and other possibilities of support for foster carers which could serve as motivators for a wider circle of non-kin to start fostering. Thus the aim of the article is to analyze the aspects of social work support for foster families from the perspective of foster carers.

The process of foster care is not identical to adoption or parenting a biological child. The differences among these processes in this article are distinguished on the basis of Fahlberg's model of parental responsibility (Fahlberg, 1988, cit. Staskevičienė, Bankauskienė, 2003). This model divides parental responsibility into three components: biological, legal and emotional. Biological component includes things which child inherits or takes from the biological parents: life, sex, appearance, propensity to a certain diseases, abilities, character features. Other people cannot deny or change this component. Thus foster carers have to acquire information about child's health, habits and inherited features to be able to properly understand him and be able to identify his strengths, weaknesses and foster his identity. Legal component comprises decisions about the child, financial matters, insurance, attention to rights of a child, means to meet his needs, nature of discipline etc. While biological component requires just acceptance and learning how to cope with it, legal component asks for a fruitful cooperation between foster carers and professionals who supervise the process of foster care. Finally, emotional component which includes showing love, affection, caring, creation of intimate relations, balance between control and support. In the case of foster care it's the only component which provides foster carers with relatively bigger freedom in decision making, yet at the same time it demands bigger responsibility.

Biological parents fulfill all these components themselves, but in the situations where they are not able or willing to carry out all the components of parental responsibility, they are divided among several parties (biological parents, foster carers, social workers). Such division of responsibilities on one hand may burden the process of foster care, especially for those foster carers who don't take it into account, but on the other it helps to highlight the reasons behind certain difficulties in foster care and find the possible solutions. One of the core differences between fostering and parenting a child is that frequently foster carers accept children who have been hurt, neglected or even abused. According to the statistics of 2015, child neglect and abuse were the reasons for establishing foster care in 70.5 % of cases, while death of parents accounted only for 7 %. Therefore, foster carers who think that their experience in parenting their biological children will be enough for fostering a child may find themselves wrong. Foster care is not only filling in the blank white page, which is a newborn biological child, fostering means erasing the faulty, harmful entries first, and only then filling in the new ones.

Creating a healthy emotional atmosphere depends not only on accepting biological rudiment and cooperation with professionals, it also relies heavily on physical and psychological health of foster carers, on the limits of their mental energy. It's not uncommon that those who help and support others, need support themselves and foster carers are not an exception. Therefore it's reasonable to pay attention to and plan the tools for monitoring foster carers health status, provide emotional and material support, professional guidance and services of temporary respite.

Methods of research. The research was conducted from August, 2015 to January, 2016 in Klaipėda district and Klaipėda city. A purposive sample was chosen aiming to question foster carers who would agree to participate. The main focus was on Klaipėda district. According to Child rights protection department of Klaipėda district municipality administration in the beginning of 2016 there were 56 foster carers in the district. 42 of them agreed to participate in the research (75 %). Additionally 11 foster carers from Klaipėda city were included thus making the sample total of 53 foster carers fostering 66 children. Quantitative method (questionnaire) was utilized for the research. The questionnaire was composed on the basis of Fahlberg's model of parental responsibilities (Fahlberg, 1988, cit. Staskevičienė, Bankauskienė, 2003), five dimensions of foster family as a secure base in adolescence (Schofield, Beek, 2009, p. 259) and legal acts of Lithuanian Republic regulating the process of foster care. The questionnaire consisted of demographic section, 24 closed-end questions (10 of which were Likert scale-type) and three open-end questions.

The research results showed that the aims and principles of the foster care process and the notion of child interests require thorough attention. Foster care as a

state controlled and supervised process is not completely comprehensible for all foster carers. It is necessary to highlight obligations of a foster carer, aims of a foster care, cooperation with professionals, and role of a biological family to assure a more comfortable situation for a foster families, smoother shift of identity and avoid unnecessary tension during visits of social workers. Although foster carers evaluated the need for psychological help rather low, the stronger inclusion of these professionals into foster care process would be valuable both for internalization of child's new identity and creation of a favourable family atmosphere.

There is a need to revise the necessity of kin foster carers to participate in training courses. The research results show that kin, especially grandparents, encounter the biggest difficulties in perceiving the concepts of child rights and interests, recognizing the principles of foster care, they have lesser contacts with other foster carers and are slowest to establish cooperation with professionals. Although grandparents claim they know how to foster their grandchildren, the research results and practical experience suggest that being a grandparent not necessarily means being a good foster carer.

The process of motivating future foster carers should focus on public education, stimulating feelings of love for the human beings and civil responsibility, nurturing human values, highlighting childbearing as an essence of life. As the results reveal these factors, providing the internal remuneration, are the strongest motives for foster care.

The research provided several implications for social work practice. Firstly, social work with biological family needs to be strengthened. This would help foster carers to feel more secure in making decisions about child's contacts with biological parents. Uncertainty about the possible negative impact of child's visit to biological family restrains foster carers from coming to a clear decision about those visits or the return to biological parents. Secondly, research results revealed the need for a bigger social worker's or other decision makers' role in organizing foster children leisure. Leisure activities are essential for child's socialization and delinquency prevention. Foster carers clearly understand that and express the need for a more substantial help in this sphere. Finally, social workers should pay more attention to providing foster carers with wider information about child's everyday life in biological family (hobbies, leisure pursuits, positive habits). This information might prove to be very important in adaptation process, especially in non-kin foster families.

